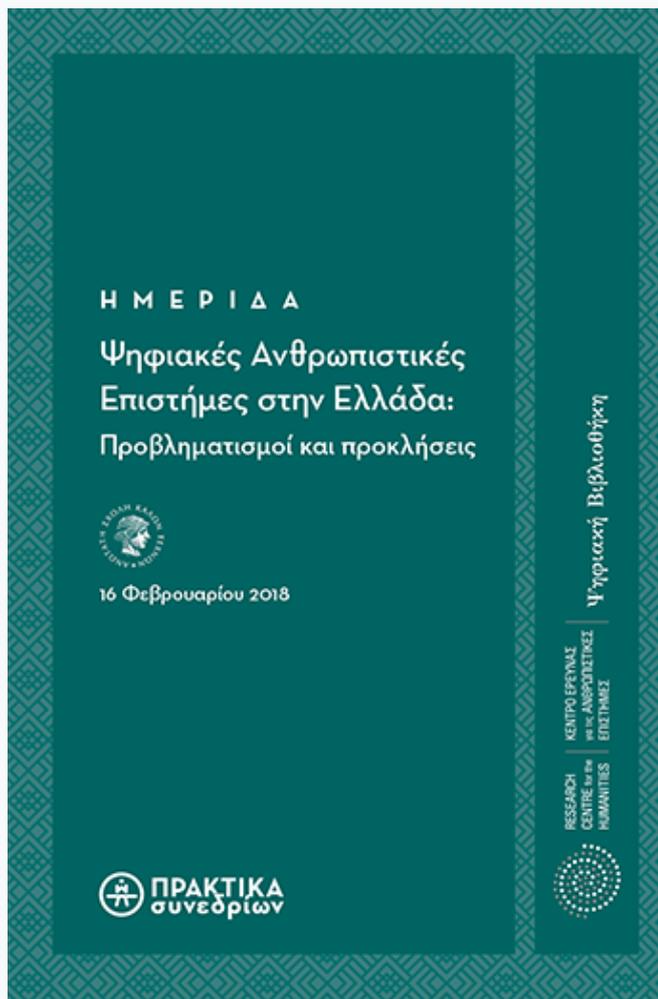

Πρακτικά Συνεδρίων

(2023)

Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες στην Ελλάδα: προβληματισμοί και προκλήσεις (16 Φεβρουαρίου 2018)

Με τι συνδιαλέγονται οι ανθρωπιστικές επιστήμες και τι προβάλλουν σε μεταβατικές περιόδους

Μάνθος Σαντοριναίος

doi: [10.12681/praktika.5202](https://doi.org/10.12681/praktika.5202)

Η Μ Ε Ρ Ι Δ Α

Ψηφιακές Ανθρωπιστικές
Επιστήμες στην Ελλάδα:
Προβληματισμοί και προκλήσεις

16 Φεβρουαρίου 2018

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
συνεδρίων

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
για τις ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

RESEARCH
CENTRE for the
HUMANITIES

**Ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες στην Ελλάδα:
Προβληματισμοί και προκλήσεις (Αθήνα, 16 Φεβρουαρίου 2018)**

Επιστημονική επιμέλεια: Πέτρος Πετρίδης

Μάνθος Σαντοριναίος

**Με τι συνδιαλέγονται οι ανθρωπιστικές επιστήμες και τι προβάλλουν
σε μεταβατικές περιόδους: Ανθρωπιστικές ψηφιακές επιστήμες
ή η μελέτη της όψιμης ψηφιακής εποχής;**

<https://doi.org/10.12681/praktika.5202>

© Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΚΕΑΕ 2023

ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΣΥΝΕΚΔΟΤΗΣ

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

(<https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/praktika>)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πελαγία Μαρκέτου

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ

ε-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ

Εύη Καλογεροπούλου

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Γιώργος Ρεγκούκος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αθηνά Μποζίκα

Επιστημονική Επιτροπή

Άντα Διάλλα Καθηγήτρια Ευρωπαϊκής Ιστορίας,

Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Μάρω Γερμανού Καθηγήτρια Αγγλικής Λογοτεχνίας,

Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ελένη Γούστη-Σταμπόγλη Ιστορικός, Εκδότρια

Καλλιρρόη Λινάρδου Επίκουρη Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης του Βυζαντίου και του Δυτικού

Μεσαίωνα, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Μυρτώ Μαλούτα Επίκουρη Καθηγήτρια Ελληνικής Παπυρολογίας,

Τμήμα Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ISBN 978-618-85268-8-4

www.rchumanities.gr

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

Με τι συνδιαλέγονται οι ανθρωπιστικές επιστήμες και τι προβάλλουν σε μεταβατικές περιόδους: Ανθρωπιστικές ψηφιακές επιστήμες ή η μελέτη της όψιμης ψηφιακής εποχής;

Μάνθος Σαντοριναίος

Το υπόβαθρο: Κατάθεση μιας σειράς θέσεων

Για να αποκτήσουν συνέπεια οι σκέψεις και οι προτάσεις που θα μοιραστώ με εσάς, θα πρέπει να ξεκινήσω από μια σύντομη αναφορά σε παλαιότερες εργασίες. Αυτό εξυπηρετεί και έναν ακόμη βασικό σκοπό, να φανεί καθαρά ότι τάσσομαι υπέρ της αξιοποίησης της τεχνολογίας στις ανθρωπιστικές επιστήμες με ιδιαίτερη έμφαση στην ψηφιακή τεχνολογία, με μια μικρή διαφορά, την οποία θα αναλύσω στην παρούσα ομιλία, υποστηρίζοντας ότι ο χαρακτηρισμός «ψηφιακές» μειώνει το εύρος και το δυναμικό των «ανθρωπιστικών επιστημών», οι οποίες εκ των πραγμάτων χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους όλα τα υπάρχοντα ψηφιακά εργαλεία.

Η έρευνά μου για τον ψηφιακό πολιτισμό ξεκίνησε από μια πρακτική ανάγκη: να αξιοποιηθεί η τεχνολογία από τον καλλιτέχνη της περιφέρειας, ώστε να έχει ίσες ευκαιρίες με τους συναδέλφους του που βρίσκονται στα κέντρα ανάπτυξης. Βέβαια, όταν παρουσίασα την πρόταση για «Το εργαστήριο του καλλιτέχνη στην εποχή της πληροφορικής», τη δεκαετία του 1980, δεν ήταν καθόλου αυτονόητες αυτές οι ιδέες ούτε άμεσα πραγματοποιήσιμες (Σαντοριναίος και Πασχάλη 1987). Στην ουσία ήταν μια περιγραφή του σημερινού Παγκόσμιου Ιστού, δύο χρόνια πριν από την αρχική διατύπωσή του από τον Tim Berners Lee,¹ ο οποίος βρισκόταν στο σωστό μέρος και είχε τις κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε να υλοποιήσει το όνειρό του –ευτυχώς για εμάς– και να αναβαθμίσει τη δομή των ανθρώπινων διαδικασιών. Στο προτεινόμενο μοντέλο «Καλλιτεχνικού Εργαστηρίου» η έρευνα, σε τεχνολογικό και θεωρητικό επίπεδο, και η συνεργασία μεταξύ επιστήμονα, τεχνικού και καλλιτέχνη θεωρήθηκαν σημαντικά εργαλεία για την καλλιτεχνική δημιουργία.

Με την εξέλιξη των εργασιών σύντομα δόθηκε προτεραιότητα, όχι τόσο στην έρευνα για την Τέχνη, όσο γενικότερα στην έρευνα για τον Πολιτισμό. Δηλαδή, υιο-

1. Η πρώτη διατύπωση του Berners Lee έγινε τον Μάρτιο του 1989 στο CERN· βλ. «Tim Berners Lee's Proposal», <http://info.cern.ch/Proposal.html>.

θετήθηκε μια άποψη πιο κοντά στις ανθρωπιστικές επιστήμες, το θέμα που θα απασχολήσει τη σημερινή ημερίδα, θεωρώντας ότι σε περιόδους σημαντικών μεταβολών προέχει μια μελέτη μεγαλύτερης κλίμακας. Οι συγκεκριμένες δραστηριότητες, οι οποίες έλαβαν τη μορφή της ακαδημαϊκής έρευνας,² οδήγησαν σε κάποια συμπεράσματα, σε μια σειρά θέσεων οι οποίες ολοκλήρωσαν μια συγκεκριμένη μέθοδο για τη μελέτη του ψηφιακού πολιτισμού. Δεν ξέρω αν είναι απόλυτα σωστές, αλλά μέχρι τώρα λειτουργούν εποικοδομητικά στη διαμόρφωση μιας σειράς μαθημάτων, στην έρευνα και στην παραγωγή σκέψης, στην ανάπτυξη υποδομών και, βέβαια, στη δημιουργία καλλιτεχνικών έργων και θεωρητικών κειμένων (Σαντορινάιος 2016).

Συνοπτικά, αυτά τα συμπεράσματα έχουν ως εξής:

1. Ο υπολογιστής δεν είναι μέσο επικοινωνίας, αλλά μια πλατφόρμα. Είναι το νέο υπόστρωμα που δέχεται την πληροφορία και τη γνώση, το οποίο σταδιακά αντικαθιστά το χαρτί. Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση από τον χαρτοκεντρικό πολιτισμό στον ψηφιακό. Μετά από περίπου επτά αιώνες αφήνουμε το στάδιο της χαρτοκεντρικής κοινωνίας και μπαίνουμε στο στάδιο της ψηφιακής.
2. Με τον τρόπο που κυρίως παρουσιάζεται η ψηφιακή τεχνολογία δεν μελετάται η οντολογία της, αλλά κατά κύριο λόγο τα αποτελέσματα που προκαλεί στο τεχνολογικό και το κοινωνικό επίπεδο. Αυτή η κατάσταση δημιουργεί σύγχυση.
3. Για να μπορέσει να αποδώσει ο νέος αυτός μηχανισμός στο εύρος των δυνατοτήτων του, οι οποίες εμφανίζονται για πρώτη φορά στο ανθρώπινο περιβάλλον, καθώς και οι κόσμοι που δημιουργεί, θα πρέπει να μελετηθούν η δομή του, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και οι γλώσσες οι οποίες τροφοδοτούν την ύπαρξή του.

Η έρευνα αυτή, που αποτέλεσε τη διδακτορική μου διατριβή και εκδόθηκε στη γαλλική γλώσσα, ήταν μια λεπτομερής συγκριτική μελέτη ανάμεσα στο χαρτί και τον υπολογιστή (Santorineos 2008, 89-102). Κεντρικό άξονά της αποτέλεσε το βασικό αντικείμενο της θεσμοποιημένης έρευνας, δηλαδή η διδακτορική διατριβή ως ολοκληρωμένο χάρτινο αντικείμενο, και υποστηρίχθηκε μια πρόταση αυθάδης για

2. Η ερευνητική θεματική της διδακτορικής διατριβής, σε ελεύθερη μετάφραση από τα γαλλικά: «Μια προσέγγιση στον τομέα της έρευνας και της τέχνης στην ψηφιακή εποχή, μέσω της μελέτης των τεχνητών συστημάτων οργάνωσης της ανθρώπινης μνήμης: Αναγκαιότητα και πρόταση για ένα πολύπλοκο εργαλείο για την υποβολή σκέψεων και σύνθεσης δεδομένων που ενδέχεται να συμβάλουν στην ανάπτυξη μιας νέας μορφής του διδακτορικού», Université Paris 8· έντυπη έκδοση: Santorineos 2008.

το 2007, αφού μελετούσε το ενδεχόμενο η γνώση στον 21ο αιώνα να είχε ταχύτερη εξέλιξη αν γραφόταν σε ένα εξειδικευμένο ψηφιακό υπόστρωμα, το οποίο ουσιαστικά θα παρουσίαζε τη μορφή μιας σημασιολογικής δομής των προτάσεων του υποψήφιου διδάκτορα μέσα στον χρόνο και τον χώρο (Santorineos 2008, 221-239). Για τις ανάγκες της διατριβής δημιουργήθηκε μια πειραματική πλατφόρμα συγγραφής του διδακτορικού, στην οποία έδωσα το όνομα «doctorate machine».

Παρόν: Τεχνολογικά επιτεύγματα και ερμηνείες των λέξεων

Από τη μικρή αυτή αναδρομή, που ξεκινάει τη δεκαετία του 1980, φτάνουμε στο σήμερα, στη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα. Την παρούσα στιγμή, εδώ, στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, όπου συγκεντρωθήκαμε για να εξετάσουμε τα ζητήματα μεθοδολογίας των «ανθρωπιστικών επιστημών», ενός σημαντικού επιστημονικού χώρου για τον άνθρωπο, στον οποίο έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές εξελίξεις στο νέο υπόστρωμα της ανθρώπινης μνήμης. Με δυο λόγια, όλοι οι πολίτες επικοινωνούν με το κράτος ψηφιακά. Όλοι οι πολίτες διαθέτουν ένα πολυμηχάνημα ιδιαίτερα ισχυρό, το οποίο ακόμα αποκαλούν τηλέφωνο – οι περισσότεροι, δε, ξέρουν να το χειρίζονται αρκετά καλά. Εγκαθίστανται πλέον νέοι υβριδικοί χώροι, που αφορούν την πληροφόρηση, την Τέχνη, την αντίληψη, τη γνώση, την έρευνα, την επικοινωνία και τη δράση.

Λόγω διαφορετικών συνθηκών (αναγκαιότητα, τεχνολογική εξέλιξη, σκοπιμότητα κ.λπ.), οι χώροι αυτοί εξελίσσονται ραγδαία. Οι εξελίξεις, όμως, δεν είναι απόλυτα καθοριστικές, αφού αφορούν κυρίως ποσοτικά δεδομένα (επεξεργασία σε μεγάλο όγκο πληροφοριών και με μεγάλη ταχύτητα, ένταξη της μέχρι τώρα τεχνητής νοημοσύνης σε μεγαλύτερη κλίμακα εργασιών κ.λπ.).

Προς το παρόν, πρέπει να μελετηθούν δύο εκ διαμέτρου αντίθετα χαρακτηριστικά, ώστε να επιτευχθεί μια βασική περιγραφή του ψηφιακού πολιτισμού, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για επιμέρους έρευνες: το ένα είναι η οντολογία του ψηφιακού μηχανισμού και το άλλο είναι το φαινόμενο της συνεχούς εξέλιξης. Η συνεχής εξέλιξη, με την ταχύτητα που συντελείται, αποτελεί μια σημαντική παράμετρο της νέας μεταβατικής κατάστασης από τον χαρτοκεντρικό στον ψηφιακό πολιτισμό, η οποία περιπλέκει ακόμη περισσότερο την ερμηνεία της. Το καινούριο αντικαθίσταται από ένα πιο καινούριο, χωρίς καν να έχει προλάβει να γίνει παλιό: ο χρόνος της εξέλιξης δεν αντιστοιχεί πλέον στην ανθρώπινη κλίμακα.

Οι ανθρωπιστικές επιστήμες είναι οι μόνες που έχουν τη δυνατότητα να ερμηνεύσουν και να αναβαθμίσουν με μέτρο τις ανθρώπινες ανάγκες τα παραπάνω θέματα – αφού βέβαια πρώτα οικειοποιηθούν τα νέα ψηφιακά εργαλεία έρευνας, καθοριστεί η σχέση μεταξύ τους και εξοικειωθούν με το να μετράνε ένα φαινόμενο σε κίνηση με ιδιαίτερα μεγάλη ταχύτητα που ξεπερνά την ανθρώπινη κλίμακα.

Αντικείμενο, υποκείμενο και ενδιαμέσο

Οι ανθρωπιστικές επιστήμες χαρακτηρίζονται κυρίως από το αντικείμενο της μελέτης τους, στο οποίο κεντρική θέση έχει ο άνθρωπος,³ και συνήθως αντιπαραβάλλονται με τις θετικές επιστήμες, οι οποίες δημιουργούν τις συνθήκες για την ανάπτυξη των μηχανισμών που κατασκευάζει ο άνθρωπος. Έχει επίσης επικρατήσει ένα είδος αντιπαλότητας, αφού συχνά θεωρείται ότι ο άνθρωπος είναι εξ ορισμού ο αδικημένος και ότι για αυτή την κατάσταση τις περισσότερες φορές ευθύνονται οι μηχανισμοί που κατασκευάζει. Στην ουσία, τουλάχιστον μέχρι τώρα, οι δύο φαινομενικά αντίπαλες επιστημονικές περιοχές έχουν έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης της ψηφιακότητας. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες προσπαθούν να κατανοήσουν, να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν, ενώ οι θετικές επιστήμες προσπαθούν να αναλύσουν, να μιμηθούν τη φύση, να μοντελοποιήσουν και, τέλος, να κατασκευάσουν διευρυμένα αντίγραφα της.

Στη συγκεκριμένη σχέση που μελετάμε, το αντικείμενο είναι οι ανθρωπιστικές επιστήμες, δηλαδή «η μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι επεξεργάζονται και τεκμηριώνουν την ανθρώπινη εμπειρία». Το υποκείμενο είναι ο άνθρωπος, τουλάχιστον μέχρι τώρα. Και το ενδιαμέσο είναι η (ψηφιακή) τεχνολογία.

Όμως, η ψηφιακή τεχνολογία (το ενδιαμέσο) επεμβαίνει τόσο στη νοητική υπόσταση του ανθρώπου, στο υποκείμενο, όσο και στο αντικείμενο, στον «τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι επεξεργάζονται και τεκμηριώνουν την ανθρώπινη εμπειρία», ενώ τείνει να τους αντικαταστήσει (μια υπόθεση που θίγεται συχνά στις εργασίες για την Τεχνητή Νοημοσύνη).

Τι γίνεται στην περίπτωση αυτή; Όταν συνδέονται μεταξύ τους οι δύο παραπάνω αντίθετοι χώροι; Όταν αναπτύσσεται ένα δημιούργημα σε μια ενδιαμέση περιοχή, ανάμεσα στον άνθρωπο, στην αντίληψή του για τον κόσμο, τις τεχνητές

3. Κατά τον ορισμό του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ, «οι ανθρωπιστικές επιστήμες μπορούν να περιγραφούν ως η μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι επεξεργάζονται και τεκμηριώνουν την ανθρώπινη εμπειρία».

αυτοποιητικές δημιουργίες, τους αυτοματισμούς, τα όργανα μέτρησης, τη γλώσσα, τη μνήμη, την επεξεργασία της γνώσης, την αρχειοθέτηση και τη δράση;

Η ερμηνεία της νέας συνθήκης είναι ιδιαίτερα δύσκολη, γιατί για πρώτη φορά παρουσιάζονται νέες ιδιότητες για πολλά προϋπάρχοντα στοιχεία, σε τέτοιο βαθμό που πολλές έννοιες, όπως ο χώρος, η δράση, η γλώσσα ή η γνώση, αποκτούν μια νέα οντολογία έχοντας την τάση να εξομοιωθούν μέσα σε ένα περιβάλλον πολλών διαστάσεων κατά τέτοιον τρόπο ώστε οποιαδήποτε ορολογία και νεολογισμός να αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα.

Με βάση τα παραπάνω, μήπως ο όρος ανθρωπιστικές ψηφιακές επιστήμες προκαλεί σύγχυση; Ενδεχομένως η έμφαση στον όρο δόθηκε στην αρχή της εγκαθίδρυσης του ψηφιακού από τους χώρους εκπαίδευσης, με στόχο να παρασύρει στις σύνθετες ψηφιακές τεχνολογίες τους φοιτητές του κλάδου, που ήταν κυρίως εξοικειωμένοι σε παραδοσιακά εργαλεία έρευνας και ταξινόμησης. Το βιβλίο που έχει εκδώσει το MIT για τις ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές με τίτλο *Digital Humanities* (Burdick κ.ά. 2012)⁴ δείχνει σε όλες τις διαστάσεις το θέμα αυτό. Όμως, και το ίδιο το θεσμοποιημένο σύστημα έρευνας και εκπαίδευσης, επηρεασμένο από το νέο υπόστρωμα, βρίσκεται σε μια μεταβατική περίοδο σύγχυσης. Το πανεπιστήμιο του 13ου αιώνα, που αποσπάται από την ιεραρχία της θρησκείας και της βασιλείας, και αποκτά την ανεξαρτησία του με τη συμβολή του νέου υποστρώματος της εποχής εκείνης, του χαρτιού, σήμερα δέχεται μια αντίστοιχη απόσπαση, λόγω του νέου ψηφιακού υποστρώματος, το οποίο καταφέρνει να δημιουργήσει νέες δομές εκπαίδευσης, τις «πλατφόρμες εκπαίδευσης» (educational platforms). Αυτά τα λεγόμενα «μαζικά ανοιχτά διαδικτυακά μαθήματα» (massive open online courses, MOOC) έχουν δύο βασικά χαρακτηριστικά: τη διόγκωση των διάσημων πανεπιστημίων (π.χ. η περίπτωση του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ και η πλατφόρμα Harvard-X)⁵ και την ανάπτυξη μιας δωρεάν αυτομόρφωσης ή αυτοεκπαίδευσης, που ανήκει στον χώρο της κουλτούρας του ελεύθερου λογισμικού (Santorineos 2015).

Επανερχεται, λοιπόν, στην επικαιρότητα η καθαρή έννοια της μάθησης (learning) ως ανάγκη, χωρίς το θεσμικό της στοιχείο (το δίπλωμα), με την ελεύθερη δωρεάν προσφερόμενη εκπαίδευση – η μάθηση κάθε είδους, από δωρεάν μαθήματα πανεπιστημιακού επιπέδου στο διαδίκτυο μέχρι σημαντικές συμβουλές και συζήτηση σε εξειδικευμένες ιστοσελίδες ή σε ομάδες συζητήσεων ανοιχτού λογισμι-

4. Η ψηφιακή μορφή του διατίθεται με ανοιχτή πρόσβαση για ανάγνωση στο https://mitpress.mit.edu/9780262528863/digital_humanities/.

5. *Harvard X: Year in Review* (2014-2015), επίσκεψη 28 Αυγούστου 2021, http://harvardx.harvard.edu/files/harvardx/files/110915_hx_yir_low_res.pdf?m=1447339692.

κού.⁶ Η αυτοεκπαίδευση είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του ψηφιακού πολιτισμού. Το ψηφιακό σύστημα έχει τη δυνατότητα να διορθώνει τον εαυτό του ή να διορθώνει ακόμα και τον ίδιο τον χρήστη.

Η νοοτροπία ως δείγμα της εποχής

Από τις επτά ελεύθερες τέχνες –το trivium (γραμματική, ρητορική και λογική) και το quadrivium (αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και μουσική) των παλαιών χρόνων– φθάνουμε στο μοντέλο STEAM (Science Technology Engineering Arts and Mathematics) που τείνει να καθιερωθεί διεθνώς. Το **STEAM** χαρακτηρίζεται ως μια εκπαιδευτική προσέγγιση της μάθησης που χρησιμοποιεί «την επιστήμη, την τεχνολογία, τη μηχανική, τις τέχνες και τα μαθηματικά» ως σημεία πρόσβασης για την καθοδήγηση της έρευνας των μαθητών, καθώς και για την καλλιέργεια του διαλόγου και της κριτικής σκέψης. Πόσο έχουν ενταχθεί οι ανθρωπιστικές επιστήμες ή οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες στο νέο μοντέλο διαμόρφωσης της έρευνας, όταν ακόμα και η τέχνη εντάσσεται στο μοντέλο STEAM, «με στόχο να αξιοποιηθούν οι αρχές σχεδιασμού και να ενθαρρυνθούν οι δημιουργικές λύσεις»;

Μέλλον: Οι ανθρωπιστικές επιστήμες στις μεταβατικές περιόδους

Υπάρχει η δυνατότητα να ενταχθεί μια ανθρωπιστική διάσταση «στην επιστήμη, την τεχνολογία, τη μηχανική» ακολουθώντας τα πρότυπα του πολυμαθή Γκότφριντ Βίλελμ Λάιμπνιτς, του ακριβούς Ιμάνιουελ Καντ, της διεπιστημονικής ομάδας του Νόρμπερτ Βιένερ ή του Νικόλα Τέσλα; Είναι σημαντικό οι κατευθύνσεις της παιδείας, της έρευνας και της δημιουργίας που θα χαρακτηρίσουν την εποχή μας να μη στηρίζονται μόνο σε ένα τεχνοκρατικό όραμα. Είναι δε σαφές ότι ανάλογα με την προτεραιότητα που θα δοθεί σε σχέση με τη συμμετοχή της τεχνολογίας, θα διαμορφωθεί ο ιδεολογικός χαρακτήρας της έρευνας. Οι ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες, αν θεωρήσουμε ότι χαρακτηρίζουν το αντικείμενο και όχι το ενδιάμεσο, τους μηχανι-

6. Σε αυτό το κίνημα συγκαταλέγονται προσπάθειες σημαντικών ιδρυμάτων για μια «από απόσταση» δωρεάν εκπαίδευση, όπως το Coursera, που ιδρύθηκε από το Πανεπιστήμιο Στάνφορντ, το MIT EdX (non-profit on line school EdX), που προτείνεται από το ομώνυμο ίδρυμα σε συνεργασία με πανεπιστήμια και διεθνείς οργανώσεις, η πρωτότυπη πλατφόρμα Udacity Online Programs κ.ά.

σμούς και τα εργαλεία, οφείλουν πάνω απ' όλα να μελετήσουν με ανθρωπολογική μεθοδολογία τον ίδιο τους τον εαυτό, τα βασικά γεγονότα της εποχής που συντέιναν στη δημιουργία του υπολογιστή. Ίσως στα χνάρια του André Leroi-Gourhan (2000), του Gilbert Simondon (1958), της Sherry Turkle (1984).

Τα παιδιά

Διαφορετικά τα παιδιά θα ανατρέψουν αυτή την κατάσταση, γιατί «αυτός ή αυτή δεν έχει πλέον το ίδιο σώμα, το ίδιο προσδόκιμο ζωής, δεν επικοινωνεί με τον ίδιο τρόπο, δεν έχει τις ίδιες παραστάσεις για τον κόσμο, δεν ζει πια στην ίδια φύση, δεν κατοικεί στον ίδιο χώρο», όπως αναφέρει ο Michel Serres (2013) μιλώντας για τις νέες γενιές. Και η Hannah Arendt (2012), από τη δεκαετία του 1960, τον συμπληρώνει:

Επειδή ο κόσμος κατασκευάζεται από θνητούς, φθείρεται, και επειδή συνεχώς αλλάζει κατοίκους, διατρέχει τον κίνδυνο να γίνει εξίσου θνητός με αυτούς. [...] Η ελπίδα μας στηρίζεται πάντοτε σε ό,τι νέο φέρει η κάθε γενιά· ακριβώς όμως επειδή βασίζουμε την ελπίδα μας αποκλειστικά σε αυτό, καταστρέφουμε τα πάντα, όταν εμείς οι παλαιότεροι νομίζουμε ότι μπορούμε να υπαγορεύσουμε τη μορφή που θα λάβει το νέο, μέσα στην προσπάθειά μας να το ελέγξουμε.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτή η συνάντηση έμμεσα απευθύνεται στα παιδιά. Μια βασική συνθήκη που θέλει ιδιαίτερη προσοχή, γιατί τα παιδιά δεν αντιλαμβάνονται την ψηφιακή επανάσταση σαν κάτι διαφορετικό, αλλά σαν το καθημερινό τους περιβάλλον. Δεν ξεχωρίζουν ούτε διαχωρίζουν το αναλογικό ή το ψηφιακό βίντεο, την ηλεκτρονική ή την ψηφιακή κινούμενη εικόνα. Ούτε ενδιαφέρονται αν χρησιμοποιούν σαν μέσο αποθήκευσης βίντεο, ψηφιακό βίντεο, cd-rom, DVD ή memory flash. Απλά πατάνε ένα κουμπί και εμφανίζεται η εικόνα. Με την ίδια λογική μπορεί να έρθουν σε επαφή με τις ανθρωπιστικές επιστήμες, χωρίς να ενδιαφέρονται αν πρόκειται για ψηφιακές, ηλεκτρονικές, μηχανικές, κβαντικές, βιοτεχνολογικές ή κάτι άλλο, όπως προσπαθεί να προβλέψει ο Mikhail Epstein (2012) στο μανιφέστο του για τις «transformative humanities».

Τα παιδιά δεν νοιώθουν τύψεις, δεν έχουν αποστραφεί ποτέ τα ψηφιακά εργαλεία, γιατί γεννήθηκαν μέσα σε αυτά, ούτε έχουν διάθεση να τα εκθειάσουν. Η αντιμετώπισή τους είναι σωστή, γιατί η έμφαση είναι στη δομή της σκέψης για την αξιοποίηση κάθε τεχνολογίας. Τα παιδιά αυτά μεγαλώνουν έχοντας ως φυσικό περιβάλλον έναν διαδικτυωμένο αόρατο πολυδιάστατο χώρο και μια νέα γενιά μηχανισμών, σχετικά έξυπνων, οι οποίοι έχουν αναλάβει μια σχετικά μεγάλη περιοχή

νοητικής εργασίας. Δεν θα σταθούν καθόλου στην ορολογία: ποιος σκέφτεται σήμερα ότι η λέξη σοφός βγαίνει από τον θερμαστή των τρένων και ότι το αυτοκίνητο σημαίνει αυτό που κινείται μόνο του, χωρίς τη βοήθεια αλόγων; Θα έχουν, όμως, ανάγκη να μάθουν την ιστορία του ανθρώπου πάνω στη γη, τους αγώνες του, τον πολιτισμό που έχει αναπτύξει, μια σύνδεση με το παρελθόν. Έχουν επίσης ανάγκη για μια νέα τέχνη που θα μιλάει τη δική τους γλώσσα, ίσως πάνω στο νέο υπόστρωμα. Μια τέχνη που πιθανόν θα αποτελέσει εργαλείο για την κατανόηση του παλαιού και του σύγχρονου πολιτισμού, καθώς και εργαλείο για την αντιμετώπιση του νέου δύσκολου, σύνθετου, περιβάλλοντος που θα τους αφήσουμε.

Προτάσεις

Τι θα μπορέσουμε να προτείνουμε σε αυτή την περίπτωση, σαν άμεση εφαρμογή που να εναρμονίζεται με τα παραπάνω; Θα μπορούσαμε ίσως πιο πολύ να ευχηθούμε τα εξής:

1. Στενότερη συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών τομέων των ανθρωπιστικών σπουδών, με συμμετοχή και της Τέχνης, με πρωτεύοντα στόχο την κατάρτιση μιας κοινής γλώσσας.
2. Στοχαστική σκέψη σε ζητήματα όπως: Τι είναι ο υπολογιστής; Ποια η δομή του; Ποια η εξάπλωση των διασυνδέσεών του σε όλον τον πολιτισμό; Ποιες οι ανθρώπινες σκέψεις που εισάγονται σαν αλγόριθμοι; Πώς μεταφέρεται η αδικία στο νέο υπόστρωμα; Πώς η ελπίδα, η έμπνευση, η τέχνη, η υπέρβαση;

Θα πρέπει να αναλυθούν και να μελετηθούν τα νέα δεδομένα – όχι τόσο να καταγραφούν ως νεολογισμοί, εκτός κι αν ο όρος «ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες» προαναγγέλλει μια κατάσταση που φαίνεται πως δεν θα την αποφύγει η ανθρωπότητα, κατά την οποία ο ίδιος ο υπολογιστής θα ερευνά την υπόθεση αυτή, λαμβάνοντας και τις αποφάσεις.

Βιβλιογραφία

- Arendt, Hannah. 2012. *Η κρίση της κουλτούρας και άλλα κείμενα*. Μετάφραση Γιώργος Μερτίκας. Αθήνα: Στάσει Εκπίπτοντες.
- Burdick, Anne, Johanna Drucker, Peter Lunenfeld, Todd Presner και Jeffrey Schnapp. 2012. *Digital Humanities*. Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press.
- Erstein, Mikhail. 2012. *The Transformative Humanities: A Manifesto*. Λονδίνο: Bloomsbury Academic.
- Leroi-Gourhan, André. 2000. *Το έργο και η ομιλία του ανθρώπου*, 2 τ. Μετάφραση Άγγελος Ελεφάντης. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Santorineos, Manthos. 2008. *De la civilisation du papier à la civilisation du numérique: À travers les aventures de l'enregistrement de la recherche, de la pensée et de l'Art. Proposition d'une nouvelle forme de thèse de doctorat numérique*. Collection Ouverture philosophique. Παρίσι: L'Harmattan.
- . 2015. «The future of Education in a Continuously Evolving Environment: Clarifications for the Impasses and Directions of Education in the Digital Society». Ανακοίνωση στο 5ο Διεθνές Συνέδριο «The Future of Education International Conference». Φλωρεντία, 11-12 Ιουνίου.
- Σαντοριναίος, Μάνθος. 2016. «Καλές πρακτικές – Κοινό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών και Université Paris 8». Ανακοίνωση στο συνέδριο «Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα: Κοινωνία, Οικονομία, Εκδημοκρατισμός», Πρόγραμμα ΜΟΗΕ, Υπ. Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Αθήνα, 7 Οκτωβρίου.
- Σαντοριναίος, Μάνθος, και Φλώρα Πασχάλη. 1987. «Το εργαστήριο του καλλιτέχνη την εποχή της πληροφορικής». Διάλεξη στη Διεθνή Συνδιάσκεψη «Η ελληνική κοινωνία και η πρόκληση της πληροφορικής». Ελληνική Εταιρεία Επιστημόνων και Επαγγελματιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΕΠΥ). Αθήνα.
- Serres, Michel. 2013. *Η Κοντορεβιθούλα*. Μετάφραση Δημήτρης Ποταμιάνος. Αθήνα: Ποταμός.
- Simondon, Gilbert. 1958. *Du mode d'existence des objets techniques*. Παρίσι: Presses Universitaires de France.
- Turkle, Sherry. 2005. *The Second Self: Computers and the Human Spirit*. Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη: MIT Press.